

Egy régimódi szurkoló

HANS ULRICH GUMBRECHT: *SZÉPSÉG A SPORTBAN / TÖMEG A STADIONBAN*, FORD. CSÉCSEI DOROTTYA, KERESZTES BALÁZS, VÁSÁRI MELINDA

Amikor 2005 januárjában megjelent a *Lob des Sports* című könyv, inkább csak az okozott meglepetést, hogy a német fordítás megelőzte az angol eredetét (az *In Praise of Athletic Beauty* csak bő egy évvel később vált olvashatóvá). Arra, hogy Gumbrecht sportkötettel fog jelentkezni, akkoriban több ok miatt is lehetett számítani. A német irodalomtudós 1989-ben költözött Kaliforniába, s került olyan egyetemi közegbe, amelyben a sport a Nyugat-Európában megszokott állapotokkal nem összehasonlítható jelentőséggel bír. Nem arról van szó, hogy az öreg kontinens felsőoktatási intézményei ne vettek és vennének részt a testgyakorlás infrastrukturális feltételeinek megteremtésében (emlékszem, hogy azok a hallgatótársaim, akik az ezredvégen például franciaországi peregrinációra adták fejüket, nem győzték dicsérni az edzéslehetőségek széles tárházát), inkább arról, hogy az Egyesült Államokban a legnagyobb nézettséggel és tőkeerővel bíró professzionális ligákba (NFL, MLB, NBA) vagy épp az olimpiai játékok éremosztó dobogójáig az egyetemeken keresztül vezet a fiatalok (legyenek ők akár hazánk gyermekei) útja, akik közül a labdás csapatsportágak gyakorlói már hallgató korukban óriási arénákban, a nagy televíziós csatornák kamerái előtt lépnek pályára hétről hétre. [2023-ban az USA-ban a 100 legnézettebb tv-műsor listájára Biden elnök kongresszusi beszéde, a hálaadási ünnepség és az Oscar-gála mellé 97 amerikaifutball-mérkőzés iratkozott föl, ezek közül hármat az egyetemi ligában játszottak.] Míg Gumbrecht Németországban élőben a Bundesliga küzdelmeit követte (leggyakrabban a Borussia Dortmund stadionját látogatva), addig szilícium-völgyi professzorként a bő 50 ezer férőhellyel bíró Stanford Stadiumba jár egyeteme amerikaifutball-csapatát buzdítani. A kaliforniai időszak alatt megjelent első angol nyelvű tanulmánykötetében (*Making Sense in Life and Literature*, 1992) már ott van egy olyan tanulmány, mely történeti összefüggésbe ágyazva tárgyalja, miért nem csupán játék a sport [*It's just a game*], amiképp az 1926-os évnek szentelt vállalkozásában is vannak sportesemény-leírások [*In 1926: Living at the Edge of Time*, 1998]. Alig egy év múltán közreadta a sport esztétikai alapozású megközelítésmódjának alapszövegét [hol máshol, mint egy irodalomtörténeti folyóiratban, *On the Epiphany of Form* címmel], egyszerűsített bevezetve a jelenlétkultúra leírásának nála akkoriban egyre hangsúlyosabbá váló fogalmát („a forma kiáramlása”), mely aztán 2004-es ambiciózus könyvében (*Production of Presence*) már önálló fejezetet kapott. Gumbrecht az új évezred első évtizedében azok közé a humántudósok közé emelkedett, akiknek aktuális, a populáris nyilvánosságot foglalkoztató kérdésekről az akadémiai fórumokon túl is van alkalma nyilatkozni (ne feledjük, hogy a *Lob des Sports/In Praise of Athletic Beauty* megjelenése a németországi labdarúgó-világbajnokságra volt időzítve), s akiknek éppen készülő munkáiról is lehet tudni, így az első sportkötet megjelenése is jó előre be volt harangozva.

Ha a magyar fogadtatás felé fordítjuk figyelmünket, akkor azt látjuk, hogy a hermeneutika és a dekonstrukció „utáni” korszak nemzetközileg meghatározó alakjai

közül mifelénk Friedrich Kittler mellett Gumbrecht lett a legtöbbet hivatkozott szerző – nyilván nem véletlenül amiatt, hogy mindkettejük munkássága élénk párbeszédet folytat az előbb említett gondolkodásmódokkal, melyek nálunk az 1980-as évektől kezdődően döntő jelentőséggel bírtak az irodalomtudományra. Gumbrecht munkái közül az elmúlt másfél évtizedben több is elérhetővé vált magyarul azzal párhuzamosan, hogy az ELTE meghívását elfogadva előadásokat és szemináriumokat tartott Budapesten [ezek egy része olvasható a *Szellemtudomány – mi végre?* című gyűjteményben], 2022 novemberében már kimondottan a sportkönyvei fordításának megjelenése alkalmából tért vissza Magyarországra. Mindezzel együtt az, hogy e páros kötet a honi sportsajtó ingerküszöbét is elérte [a nyomtatott újságtól az egykori válogatott labdarúgót faggató podcastig], vélhetően inkább a témaválasztás, mint a szerző Kárpát-medencei reputációjának köszönhető. Tanulság gyanánt az ott megfogalmazott véleményekből az adódik, hogy jól sejtette Gumbrecht, amikor az előszóban azt jósolta, hogy a vállalkozását keretező jelenlét-filozófiában nem járatosak számára kevés meggyőzőerővel fog bírni az az állítása [s annak teoretikus következményei], hogy a sport nézése „az esztétikai tapasztalat egyik típusának is tekinthető” [10.], mivel azt [tehetjük hozzá] túlzottan leszűkítő megközelítésnek fogják tartani.

Bár az *In Praise of Athletic Beauty*t és a 2020-ban, a koronavírus-járvány idején közreadott *Crowds. Das Stadion als Ritual von Intensität* eredeti megjelenését közel másfél évtized választotta el, a Kijárat Kiadónak az a döntése, hogy a két könyvet egybekötve jelentette meg [ötletesen összehangolva a címeiket], nagyon is indokolt és dicsérendő: a stadionbeli tömeg viselkedésének a jelenlét perspektívájából adott gumbrecht-i analízise ugyanis arra a kérdésre igyekszik válasszal szolgálni, mivel járul hozzá a közönség a sportesemény idején átélhető esztétikai élményhez – ez a téma vázlatos formában már olvasható a *Szépség a sportban* „Sportnézés” című fejezetében. Tudjuk jól, a sportszociológusok legkésőbb az 1980-as évek óta ott vannak a stadionokban [gondoljunk például Eric Dunning alapvető tanulmányaira futball és erőszak témában], a „tömeg” fogalma meg bő száz éve a modern társadalomról szőtt rémálmokban. Miközben nyilván joggal vethető föl, hogy az esztétikai megközelítés nem képes számot adni a modern sporthoz mint összetett társadalomtörténeti jelenségegyütteshez fűződő viszonylatok teljes spektrumáról, aközben nem érdemes megfeledkezni arról, hogy a csapatokban [legyenek azok akár klubok, akár nemzeti válogatottak] identitásreprezentációt látó viszonyulás inkább a szemiotikai alapozású jelentéskultúra, mintsem a gumbrecht-i jelenlétkultúra oldalán áll. Ahogy ezt maga Gumbrecht is gyakran hangsúlyozza, a sport valósága e kettő közötti oszcillációként fogható föl, mondjuk úgy, hogy egyként szerepet kap benne az itthez és a mosthoz kötött élmény mulandósága és a nézőnek a csoportidentitáshoz való odatartozás fölött érzett büszkesége – nem mellékesen ez utóbbi némi rokonságot mutat az esztétikai identifikációnak legalább az antik görög színház óta ismert jelenségével. A szerző visszatérően emlegetett első sportemléke, mondhatnánk a szurkolóvá válás [egyik] „ősjelenete” mintha épp e két motiváció vagy nézői habitus különbségét lenne hivatott színre vinni [még ha Gumbrecht ezt *expressis verbis* nem is állítja]. Az alig hatéves kislány szülei és annak barátaival hallgatja a frissen vásárolt rádiókészülék révén fölcsendülő közvetítést az 1954-es berni döntőről, a szülők jogos aggodalmától kísérvé mindvégig a magyar Aranycsapatért szorítva. [Ez a korántsem elhanyagolható

mozzanat egyébként csak a magyar kiadás előszavában szerepel, a főszövegben, így az angol eredetiben és annak német fordításában olvasható változatban nem. Némi joggal gondolhatunk arra, hogy Gumbrecht, aki, szemben a hasonló hangzású fővárosokat olykor összetévesztő rockzenészekkel, nagyon is jól tudja, éppen hol „lép fel”, komolyan vette a *captatio benevolentiae* retorikai feladatát: ami nálunk rokonszenvet kelt, az talán Németországban épp az ellenkező hatással bírt volna.) A mérkőzés végén a német válogatott meglehetősen váratlan győzelmét odahaza az akkoriban egyébként betiltott himnusz énekelve ünneplő felnőttek képviselhetik a csoportidentitásban részesülő szurkolókat, akik országuk története új korszakának kezdeteként élik meg a világbajnoki cím megszerzését („Wir sind wieder war”), míg a gyermek lenne a drukker, aki még nem egy közösség tagjaként érti magát, s nem e közösség szimbolikus cselekvőiként gondol a futballistákra, s akit a felidéző én más természetű hatéseffektusok keresztezési pontjaként tesz elgondolhatóvá. Arra a kérdésre, hogy melyek is voltak ezek konkrétan azon a rég elmúlt nyári délutánon, Gumbrecht nem ad [s nyilván nem is adhat] egyértelmű választ, de amelyekről megemlékezik, azoknak leginkább az érzékszervi és a mediális hiányosságokat pótolni kényszerülő imaginatív bevonódáshoz [pl. a magyarok meggyipiros dresszének híre vagy a német fülnek különös hangzású játékosnevek] van köztük [8.]. Ha komolyan vesszük a gyermek–felnőtt oppozícióba foglalt időbeli különbséget, s némi nagyvonalú túlzással úgy értjük az egész gumbrechtli vállalkozást, mint amely ezt az először gyerekként megtapasztalt, korántsem magától értődő, nem [vagy nem kizárólag] társadalmilag determinált vonzódást kívánja megmagyarázni, akkor úgy vélhetjük, hogy Gumbrecht a szurkolói attitűdnek, a játék és a néző közötti interakciónak arra az összetevőjére összpontosít, mely mintegy megelőzi az identitásalapú (vagy másként mondva: a szocializációs folyamaton már átment) drukkerre válást. Mindez nem jelenti azt, hogy a könyv ne venne tudomást ez utóbbiról, sőt. Van ugyanis egy másik „ős-jelenet”-elemzés is a könyvben, annak a tömegekkel foglalkozó második, karcsúbbik részében. Alig négy év telt el a „berni csoda” óta, amikor a würzburgi általános iskolás fiúnak alkalmá nyílt a régi dortmundi stadionban (Rote Erde – micsoda csengése van ennek a jelzős szerkezetnek ma, a biztosítótársaságokról elnevezett arénák korában!) a Borussianak az AC Milan elleni nemzetközi kupamérkőzését megtekinteni. A meccs végi német egyenlítő gól [ami aligha lehetett a köznyelvi értelemben különösebben szép, tekintve, hogy az egyik olasz középpályás „szerezte”] okozta „fizikai megkönnyebbülés és a siker felett érzett büszkeség” [182.] él a vallomás szerint nagyon elevenen a visszaemlékezőben. A „kollektív örömben” való részesülés valami okán, amelynek nincs a mindennapokba átvihető hozama, volt az, ami egy életre a Borussia szurkolójává tette.

Az a szurkolói identitás, amelynek leírását az imént fölidéztam, bár egy közösség tagjaként érti magát, ennek a közösségnek Gumbrechtnél nincsenek egyedítő társadalmi-kulturális jegyei. A gyerekként átélt élmény intenzitása ragadja magával az ént, s nem az, hogy a BVB mit „jelentett” akkoriban. Annak leírása, hogy miként vált e klub életfogytig tartó szurkolójává, abban az értelemben nem egyedi, hogy egy másik német stadionban is megtörténhetett volna vele, horribile dictu akár Gelsenkirchenben is, az „ősi rivális” Schalke04 otthonában. Amiképp egy évtizeddel később megtörtént a londoni Highburyben a 11 éves Nick Hornbyval, aki meggyőződéssel

vallja a *Focilázban*, hogy ha aznap az apja Tottenham- vagy Chelsea-meccsre vitte volna, az ő meséje sem Arsenal-drukkerként íródott volna. Feltűnő különbség ugyanakkor, hogy a Gumbrecht által megénekelte dortmundi stadiontömegnek még afféle társadalmi nemi jegye sincsen, mint Hornbynál, akit a szurkolók szivar- és pipafüsttel meg persze csúnya szavakkal fűszerezett viselkedésének „átható férfiassága” delezett. Az angol szerző önanalízise szerint e maskulin attitűd azért lehetett számára vonzó, mert szülei elváltak, és ő az anyjával és a húgával élt együtt. Noha Gumbrecht előszeretettel használja az élettörténeti anekdota műfaját [arra hivatkozva, hogy sem a bölcslők munkáiban, sem a sportolók vallomásaiban nincsenek kész válaszok a kérdéseire, így kénytelen személyes élményeihez fordulni], tartózkodik az efféle lélektani vagy egyéb partikuláris okokra visszautaló magyarázatoktól. Míg Hornby saját történetén keresztül az angol futbalszurkolói közeg bő húsz évről is szól, addig Gumbrecht ilyesféle korlátok közé nem kívánja szorítani saját kísérletét – amire ő vállalkozik, az nem más, minthogy rámutasson a sportesemény vonzerejének azokra a komponenseire, amelyek mintegy megelőzik vagy fölfüggesztik a társadalmi-kulturális beiródást. A tömegre szükség van a jelenlétélmény intenzitásához [nemcsak sportesemények, de mondjuk popzenei koncertek esetében is], de hogy kiből is áll össze [mely szociokulturális rétegek tagjaiból], az kívül esik Gumbrecht kutatói érdeklődésén. Tanulságos, hogy a szurkolói tömegek erőszakos viselkedését sem olyasféle okokkal magyarázza, mint amelyekkel a sportszociológia szokott előállni [pl. Dunning, aki az angol munkásosztály alsó rétegeiben dívó „erőszakos férfi stílusból” eredezteti a footballhuliganizmus jelenségét]. Gumbrecht tulajdonképpen borúlátóbb következtetésre jut: mivel ő az erőszak kockázatát nem társadalmilag lokalizálható habituális mintákból vezeti le, így nem is feltételezi, hogy mondjuk a közönség dzsentrifrikálódása megszüntetné a stadionbéli erőszak kockázatát, amely nélkül „nem lehetne élvezni a tömeg viselkedését. Amennyiben az »erőszak« a tér testek általi elfoglalása úgy, hogy ennek más testek ellenállnak, hogyan volna képes egy mozgásban lévő testekből álló kollektív test bármikor is ellenőrzése alatt tartani a térfoglaló mozgásokat?” [13.] Szerinte az erőszakmentes sport, stadion és társadalom utópiája annak a felvilágosodás koráig visszavezethető gondolkodásmódnak a következménye, melynek hívei „úgy összpontosítottak az emberi életre, hogy zárójelbe tették – ha nem egyenesen megsemmisítették – annak testi dimenzióját” [14.]. Mivel az emberi testek mozgása a pálya kijelölt keretek között például a labdás csapatsportok többsége esetében azt jelenti, hogy az ellenfél mozgását irányváltatásra kényszeríti, e sportágak a gumbrecht-i definíció szerint nem tudnak nem erőszakosak lenni – a szabályokra éppen azért van szükség, hogy az ab ovo erőszakos játékformákat valamelyest megszelídítsék. A már emlegetett Dunning Norbert Elias civilizációtörténetét applikálva arra a következtetésre jutott, hogy a „modern, támadó jellegű sportok” – pl. rugby, futball, jégkorong – mind a mai napig sokat megőriztek annak a patriarchális társadalomnak a gyakorlatából, melyben a férfiak domináns szerepük biztosítása érdekében a testi erő maskulin fölényét hirdető praxisok fenntartásában voltak érdekelték. Gumbrecht-nél az erőszaknak nincs neme, mivel az emberi test pusztán fizikai kiterjedésével és mozgásával van összefüggésben, s nem annak társadalmi helyével. Ő az Elias és Michel Foucault munkái által ihletett megközelítéseknek már a kiindulópontjával sem ért egyet, nevezetesen azzal, hogy

a sportot „egy nagyobb rendszeren vagy hatalmon belüli alárendelt funkcióként azonosítják” [34.] – ezzel ugyanis éppen azt az unikális szerepet vitatják el tőle, melynek fölmutatása Gumbrecht legfőbb célja. A sport autonómiája melletti érvelés ugyanakkor olykor nehezen igazolható vagy legalábbis elnagyolt állításokhoz vezet: azt például, hogy „a leghíresebb professzionális sportszervezetek éves bevétele kisebb, mint egy átlagos áruházé”, adatokkal bajosan lehetne alátámasztani (az NFL közel van ahhoz, hogy bekerüljön a földkerekség 200 legnagyobb vállalkozása közé, ami persze nem jelenti azt, hogy akár az Egyesült Államokban is ne lennének veszteséges franchise-ok), mint ahogy (Gumbrechttel ellentétben) arra is tudnánk példát hozni, amikor „sportesemények mögött kizárólag anyagi érdekek állnak” [34.]. Ha már az NFL-t hoztuk szóba: az idényben játszott mérkőzésszám fölemelése mellett, mellyel szemben igen erős ellenállást tanúsítottak a játékosok, akik minden meccsen az egészségüket teszik kockára, emlékeim szerint a közvetítési jogokból befolyó bevételek maximalizálásán kívül más érv nem hangzott el. Az előzékeny olvasó persze érti, hogy itt egyfelől arról van szó, hogy Gumbrecht retorikailag miképp készíti elő saját gondolatmenetét – vagyis hogyan indokolja meg azt, hogy mivel kíván (a sporttal mint mással nem helyettesíthető esztétikai élménnyel), és mivel nem kíván foglalkozni (pl. társadalom- és gazdaságtudományi kérdésekkel – amit egyébként a márkává váló sztárokról mond, akiknek az imázsában az ágaskodó ló vagy a pipa [ami persze valójában a győzelem istennőjének szárnya] legalább olyan fontos, mint a nemzeti hovatartozás, az meggyőző – 99.). Másfelől pedig abbéli döntéséről, hogy a sport testi-térbeli mozzanataira összpontosítva nem hajlandó annak olyasféle „metafizikai” olvasatát adni, mely azt pusztán felszínként értve a „mögötte” fölsejlő mozgatórugókra (legyen az a patriarchátus, a fegyelmező és alakító modern hatalom, a társadalmi frusztráció vagy épp a kapitalizmus versenyszelleme) lenne kíváncsi. Mégpedig leginkább azért nem, mert az efféle „megfejtések” nem képesek elszámolni a testek jelenléte keltette fizikai és érzelmi hatásokkal, vagyis éppen azokkal az effektusokkal, amelyek Gumbrecht szerint a sport legfőbb vonzerejét jelentik. Innen érdemes érteni azt az elsőre talán meglepően hangzó megállapítást, mely szerint „a sportversenyek semmit sem fejzenek ki, és ezáltal nem kínálnak semmit, amit ki kellene olvasni belőlük” [56.]. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy amikor a görög olimpiákról vagy a római gladiátorküzdelmekről ír, akkor azokból annak a történeti világnak és kultúrának a jellemzőire következtet, amelyekben azok létrejöttek és évszázadokon keresztül lezajlottak (pl. a gladiátorjátékok „koreográfiájának” vizsgálata „segít elképzelnünk, hogyan viszonyultak a rómaiak a létezésük és a túlélésük kérdéséhez” – 78.). Nem következtelenség ez a szerző részéről, amennyiben legfőbb állítása éppen az, hogy a modern sportok elszigeteltsége az őket keretező mindennapoktól sokkal erősebb, mint bármikor korábban.

A könyvben szóba kerülő sportesemények és sportolói performanszok közül jó néhánynak az a példaértéke Gumbrecht beállításában, hogy azokban a kiválóságra való törekvés (*areté*) révén a testi performansz „annak egyéni vagy kollektív határáig” fokozódik [57.], aminek nem más lesz a következménye, minthogy a sportolók olyan „minőségeket” lesznek képesek megtestesíteni, amelyek időlegesen föl is függesztik a testükre ráíródott nemi, rassz vagy társadalmi jelek olvashatóságát (vagy legalábbis elhomályosítják azokat). A Leni Riefenstahl kamerája által megörökített

berlini képsorokon Jesse Owens „inkább meglepettnek tűnt, sőt inkább bocsánatkérőnek, amiért egy felsőbbrendű erő repítette riválisai elé”, s tett szert olyan bája és vonzerőre, „amely független volt minden nemi megkülönböztetéstől”. [22.] Steph Curry távoli dobása, mely csont nélkül esik a kosárba, egyenesen „a tökéletességet alakítja jelenlétté”. [245.] [Rögvest miután leírtam ezt a sort, átkattintottam egy másik ablakba a számítógémemen, ahol a számomra megfejthetetlen – s így annál kísértelesebb – kóddal dolgozó közösségimédia-algoritmus egy olyan edzésjelenetet vetített le nekem, amely során Curry a pálya különböző pontjairól dobómozdulatot is többször váltva egymás után tizenhatszor anélkül talált a kosárba, hogy a labda egyszer is érintette volna a gyűrűt.] A 2000 júliusában Sidney-ben játszott Ausztrália–Új-Zéland rögbimeccsről, melyet a helyszínen nézett végig, Gumbrecht azt állítja, hogy a vendégcsapat „győzelmével olyan euforikus hangulatnak lettünk a részese, amely a stadionban minden nézőt áthatott és magával ragadott” [187.] – ez utóbbi esetben a játék nagyszerűsége [a rögbi éthoszához hozzátartozó sportszerűséggel karöltve] az értekező szerint „átsegítette az ausztrál szurkolókat a bizony fájdalmas” vereségen [vagyis az *areté* okozta elragadtatás ellensúlyozta az *agón* [küzdelem] során elszenvedett kudarcot]. Nem másról van szó ezekben az esetekben a szerző értelmezése szerint, mint a sportnak arról a megigéző és átlényegítő erejéről, melynek hatására a szurkoló figyelme olyan „dolgok” felé fordul, „amelyeket egyébként nem értékelné” [27.], akár a testi teljesítmény olyan változatai felé, melyek az érdeknélküliségben megalapozott szépségük révén nemcsak a stadionon kívüli haszonelvűség, de extrém esetben [mint amilyen az előbb emlegetett rögbimeccs volt] akár az azon belüli érdekkülönbségeket is képes néhány futó pillanatig csökkenteni. Tudjuk jól [és jó dolog is ezt tudni], hogy a legnagyobb játékosokat azokon a pályákon is megtapsolják, ahol eredményességükkel a legtöbb keserűséget okozták – persze főként akkor, ha épp búcsúmeccsüket játsszák. Ilyenkor a szurkoló kilép az *agón* bűvköréből, és fejet hajt az *areté* előtt. Gumbrecht egy japán baseball-meccs egyik jelenetét idézi föl, amikor az ütőjátékos hibázása után elismerően rámosolygott az őt legyőző dobóra. De nem is kell a tokiói Seibu Lions csapatáig utaznunk, elegendő bekapcsolni valamelyik Grand Slam-torna közvetítését, hogy lássunk példát arra, hogy a bravúros labdamenetek végén a vesztes fél valamiféle elismerő testi gesztust intéz az ellenfele felé [s részben önmaga felé is, mert játékával ő is hozzájárult az ebben a formájában soha meg nem ismételt nagyszerűséghez], ezekben az esetekben „az *areté* jól látható módon az *agón* fölé kerekedik” [60.].

Az, hogy a sport gumbrechtli megközelítése mennyire meggyőző, nagyban függ attól, az olvasó miképp is vélekedik küzdelem és kiválóság jelentőségéről. Nem meglepő, hogy az irodalomtörténészként indult szerző, akinek bár kutatói figyelme egy idő után a nem-nyelvi kulturális jelenségek felé fordult, és az azokkal való találkozás alkalmait az intenzitás pillanataiként igyekezett leírni, az *aretét* tekintti elsődlegesnek [mondván a legjobb teljesítményre törekvés mindig magában foglalja a küzdés mozzanatát, de ez fordítva nem áll], s mivel ezt a szumótól a műkorcsolyán át a technikai sportágakig egyaránt megtalálja, esetében afféle mindenevő sportrajongóról van szó. Ez az attitűd persze nagyon is rávall arra a Gumbrechtre, aki óráin sok más mellett Mozart-áriáról, Lorca-kötetről és Edward Hopper-festményről beszél, aki a humántudományos vértelenség és az elitművészetbeli műveltsége

által fölkészítve vállalkozik arra, hogy úgy nyilatkozzon a sportról, ahogy arra sem a tömegmédiá, sem a sportolói-edzői memoárok, sem az ideológiakritikai vagy identitáspolitikai megközelítésmódok nem képesek. S mivel nem empirikus alapozású társadalomtudományi kutatásról van szó, a Gumbrecht-könyv elbeszélője nem kívánja saját élményeit és az azokból levont következtetéseket a tőle eltérő szurkolói beállítódásokkal szisztematikusan összevetni, s ez utóbbiakat elemezni [pl. azoknak a futballszurkolóknak a habitusát, akik egyetlen másik sportág iránt sem mutatnak érdeklődést, vagy azokat, akik a lokalitás oltárán habozás nélkül fölálldozzák a minőségelvet]. Ebből következően e két, magyarul is olvasható esszé implicit olvasója is inkább az, aki érti például a 'Gelassenheit' etimológiáját, s nem az, aki reflexiók közege gyanánt legfőljebb a sportsajtót veszi igénybe. Ez utóbbi csoport tagjainak biztosan lennének jogos kifogásai a könyvet olvasva – zárás gyanánt ezek közül nem a koncepciót, hanem csak az annak nyelvi megvalósulását érintőket hozom szóba. Az eredeti kiadások föllapozása után úgy tűnik, hogy a pontatlanságok csak kisebb részben írhatóak a szerző számlájára. Gumbrecht állításával szemben a nők nem 1912-től vehetnek részt az olimpiai játékokon [95.], hanem már 1900-ban ott voltak Párizsban [két sportágban külön versenyt rendeztek nekik, de az aranyérmes francia vitorláshajó legénységének is volt női tagja]. A Chelsea F. C. stadionját nem Hammersmith Bridge-nek [142.] hívják [mivel az egy híd a Temzén], hanem Stamford Bridge-nek. Michael Jordan sosem volt edző [„coach”] [148.], sem játékos-edző [„player-coach” – az angolban szerepel ez a betoldás, a magyar változatban nem], hanem a Washington Wizardsnak lett 2000-ben résztulajdonosa, aki ekként beleszólt abba, hogy kik kerüljenek a csapathoz, s a rákövetkező évtől játékosként is visszatért a parkettre, de edzőként sem akkor, sem azóta nem dolgozott, s ennek okairól maga is beszélt a nyilvánosság előtt. Apróságok ezek, mint ahogy azok a félrefordítások is, amelyek arra engednek következtetni, hogy a fordítók otthonosabban mozognak a bölcséleti terminusok között, mint a magyar sportnyelvben. Az, hogy a könyv első mondatában rossz dátum szerepel a berni döntő mellett [7.], már csak azért is nehezen érthető, mert néhány oldallal később már a helyes olvasható. A „semifinal” a futball-világ bajnokság esetében 1970-ben is elődöntőt jelentett, s nem középdöntőt [43.], viszont 1998. június 21-én a német válogatott nem „egy kényelmes döntetlennel végződött elődöntő[t]” [223.] játszott, hanem csoportmeccset [miképp is végződhetne egy vb-elődöntő döntetlennel?]. Muhammad Ali és Joe Frazier nem „három egymás követő drámai menetet” [43.] vívtak egymással, hanem három mérkőzést, amelyek számos menetből álltak [a „bout” és a „round” fogalmi cserélődtek föl a fordításban]. Az észak-amerikai professzionális baseball-liga [MLB] versenysorozatának neve az, hogy World Series, de ezt nem szokás idehaza sem világ bajnokságként [63.], sem Világkupaként [131.] emlegetni, mint ahogy nincs „fogadójátékos” az amerikai futballban [124.], hanem elkapó van, s a jégkorongban sem küldenek senkit a „büntetőterületre” [133.], hanem egyszerűen kiállítják, aki így kénytelen kiülni a büntetőpadra [„penalty box”]. Ezek a tévesztések azért is kiugranak a szövegből, mert a fordítás javarészt gördülékeny, Gumbrecht ihletett esszéisztikus stílusát jól visszaadó. S ez már csak azért is fontos, mert a könyv a benne elvégzett történeti-fogalmi munka mellett épp a lelkesült, sokszor nosztalgikus, olykor elégikus [nálunk Jékely Zoltán *Futballisták* című verséből vagy Mándy Iván *A pálya szélén*-jéből ismerős] hangütése

miatt válik emlékezetes olvasmánnyá, mely egyszerre tűnhet régimódinak (többek között a médiatudományi megfontolások jóformán teljes figyelmen kívül hagyása miatt) és a – többek között az autofikciós irodalom, a popdívák dalszövegei vagy a közösségimédia-trendek által – csúcsra járatott személyesség és az újra csordultig megtelő stadionok korában nagyon is időszerűnek. [Kijárat]

FODOR PÉTER

Minden elmúlik egyszer

MICHEL HOUELLEBECQ: *MEGSEMMISÜLNI*, FORD. TÓTFALUSI ÁGNES

Kétségtelen, Michel Houellebecq regényeinek megjelenései irodalmi szenzációként jelentenek. A francia sajtóban hol ízekre szedett, hol rajongással dicsért íróra irányuló média- és közönségfigyelem egyik titka, hogy műveiben rendszerint a nyugati civilizáció egészéről mond kíméletlen bírálatot, és mutat egyúttal számunkra cseppet sem biztató jövőképet. A szerzőt életműve legelső darabjaitól kezdve erőteljesen foglalkoztatja az emberi és az európai civilizáció közeli és a távoli jövője, disztópikus művei pedig egyre inkább próféciaként olvastatják magukat. Olyannyira így van ez, hogy a róla szóló kritikákat fellapozva mindig olvasmányos és érdekfeszítő műveinek feltételezett igazságtartalma sokszor mintha már érdekesebb lenne művészi színvonaluknál.

2023-as *Megsemmisülni* című regényében a szerző a régi, jól bevált recepthez folyamodva eddigi életművének számos nagy témáját felvonultatja: terrorizmus, társadalmi elégedetlenség, bevándorlás, rasszizmus, környezeti kihívások, technológiai fejlődés, média, nemzedéki konfliktusok, szexualitás, és mindehhez társul egy tipikus Houellebecq-figura, aki e mintegy 700 oldalas nagypróza szerteágazó cselekményszálait egybetartja. A 2027-ben játszódó politikai thrillernek induló történetben a francia elnökválasztási kampányban és az azt kísérő, a világot veszélyeztető kiberterrorista cselekmények sodrában ismerjük meg a főszereplőt. Paul Raison – a gazdasági miniszter főtanácsadójaként – azért is tisztában van a nemzetközi merényletek veszélyének súlyosságával, Franciaországon túlmutató kockázatával, mert egykori titkosszolgálatos édesapja miatt rálátása van a nemzetbiztonsági szakértők munkájára.

A titkosszolgálati nyomozással, majd a politikai szcéna bemutatásával párhuzamosan bomlanak ki a főhős magánéleti-családi eseményei. Paul édesapja súlyos agyvérzést szenved el, ami miatt magatehetetlenné válik, és ezért hosszabb időt tölt el nála a testvéreivel együtt, akiknek szintén feltárul az életük. Houellebecq az általa tisztelt balzaci mintának megfelelően a társadalmi valóságot tükröző, családregényszerű tablót vonultat fel. Nagy részletességgel megismerünk egy különböző világnézeti és foglalkozásokat űző, sokféleképpen diszfunkcionális, a maga módján boldogtalan családot. Paul a testvéreivel és a rokonaival minden meghittséget nélkülöző, udvarias kapcsolatot tart fenn, saját házassága pedig romokban hever. Feleségével legalább tíz éve ágytól-asztaltól elkülönülve élnek, kiábrándultságuk és